

ترتیبات حمایتی از گردشگران مذهبی در اسناد جهانی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۹/۱۷ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۱۰/۲۲

علیرضا کشتکار^۱ مسعود راعی دهقی^{۲*} منوچهر توسلی^۳

۱- دانشجوی دکترای حقوق بین‌الملل، واحد خوراسگان، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

۲- گروه حقوق، واحد خوراسگان، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

۳- گروه حقوق، واحد خوراسگان، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

چکیده

گردشگر مذهبی یکی از متداول‌ترین انواع گردشگری است، چرا که امروزه بیشتر مردمان جهان به یک آئین اعتقاد دارند و همین امر باعث ایجاد گردشگری مذهبی در سطح جهان به صورت گسترده شده است؛ از طرفی نیز این نوع از گردشگران در معرض خطر و آسیب بیشتری نسبت به دیگر انواع گردشگران می‌باشند که این امر نشأت گرفته از باورهای مذهبی آنان بوده، آنچنان که بعضاً علاوه بر مال، جان آنان نیز به مخاطره می‌افتد؛ بنابراین ما درصددیم تا بدانیم چه ترتیبات حمایتی از این نوع گردشگران در عرصه بین‌الملل در قالب اسناد وجود دارد. آیا اگر حقوق مربوط به گردشگر مذهبی تزییع شود، حقوق بین‌الملل و اسناد جهانی می‌توانند به کمک آنان آمده و از آنان حمایت کنند؟ بنابراین هدف و انگیزه ما از این پژوهش بررسی و شناخت اسناد کاربردی جهانی به منظور مقابله با تزییع حقوق گردشگر مذهبی تا با بکارگیری مناسب آنان نزد مراجع قضایی و شبه قضایی منطقه‌ای و بین‌المللی در بدو امر موجبات پیشگیری و در مراحل بعدی نیز احقاق حق نسبت به حقوق تزییع شده آنان گردد. روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی تحلیلی است، نتایج تحقیق نیز نشان داد که اسناد مختلف در عرصه بین‌الملل وجود دارد؛ که قطعاً تأثیر مناسبی در کاهش تزییع حقوق گردشگر مذهبی می‌تواند، داشته باشد. کشورها با استفاده از اسناد عام و خاص قادرند، بسیاری از تنش‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی را در جهان کاهش دهند. از طرف دیگر با شناخت اسناد حمایتی دولتمردان و شخص گردشگر قادر است، در پی حقوق تزییع شده و همچنین خواستار جبران خسارات گردند.

واژه‌های کلیدی: ترتیبات حمایتی، گردشگر مذهبی، نظام حقوق بین‌الملل، اسناد جهانی.

۱- مقدمه

گردشگر به معنای عام کلمه دارای قدمت بسیار طولانی می‌باشد. ریشه این واژه از اصطلاح "Tornus" یونانی و لاتین گرفته شده که یکی از معانی آن گردش کردن و یا گشتن است و با پسوند "ISM" به صورت اسم مصدر توریسم در آمده است (ارمغان، ۱۳۸۶، ص ۱۱). در عصر حاضر نیز با توجه به پیشرفت تکنولوژی سفر و ارائه خدمات مختلف مالی و معنوی برای بشر راحت‌تر و سریع‌تر گردید (محلای، ۱۳۸۶، ص ۱۷۷).

گردشگری از جنبه‌های مختلف اشکال نوینی برای آن ابداع گردیده است. انواعی از گردشگر اقتصادی، مذهبی، درمانی (سلامت)، تجاری و غیره که رو به گسترش است. دولتی که در هر حوزه نسبت به دولت‌های دیگر مزیت‌های نسبی یا رقابتی دارد، با تکیه بر آن‌ها در جذب و ارائه خدمت به گردشگر و در نهایت کسب درآمد برای کشور خود تلاش می‌کنند. چرا که این اصل وجود دارد که سطح مشارکت درونی بر ارتباطات خارجی و بالعکس تأثیر می‌گذارد (اوکازاکی^۱، ۲۰۰۸، ص ۵۱۷). حال با توجه به اینکه امروزه شاهد گسترش روز افزون گردشگری مذهبی به‌ویژه در بین کشورهای اسلامی می‌باشیم، لذا برطرف نمودن نیازمندی‌های حقوقی آنان ضروری می‌باشد.

بنابراین در این مقاله با توجه به کاستی‌های حمایتی قدمی نو به منظور استفاده کاربردی از اسناد مختلف جهانی در راستای حمایت از این نوع گردشگری برداشته شده است. چرا که معتقدیم با توجه به جهانی شدن حقوق بشر و رشد و توسعه پایدار آن در ابعاد مختلف در عرصه بین‌الملل و همچنین صدور اسناد حمایتی مختلف در زمان‌های گوناگون و همچنین در عصر حاضر در خصوص گردشگری، اسناد حمایتی قابل توجه‌ای برای حمایت از گردشگر مذهبی در عرصه بین‌الملل وجود دارد؛ که در این مقاله مورد تحلیل قرار گرفته است. به عبارتی قطعاً از قوانین مختلف حقوقی در اسناد بین‌المللی و همچنین از قدرت و توان حقوقی توأم با توان سیاسی نهادها و سازمان‌های حقوق بشری که نهایتاً نیز با استفاده از این اسناد در نزد نهادهای قضایی بین‌المللی که می‌توانند؛ به‌عنوان ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی البته با انسجام لازمه مورد استفاده از سوی دولت‌های متبوع گردشگر مذهبی و همچنین شخص گردشگر مذهبی قرار گیرند. ضمن آنکه در این مقاله با بررسی و تحلیل اسناد بین‌المللی در صدد بیان چگونگی حمایت از گردشگر مذهبی در عرصه جهانی در صورت ایجاد مشکلات و تضييع حقوق از سوی کشور پذیرنده نسبت به گردشگر مذهبی با استناد به اسناد عام و خاص منطقه‌ای و بین‌المللی که وجود دارد؛ می‌باشیم.

۲- مفاهیم

از قرون گذشته تاکنون انعقاد معاهدات و شکل‌گیری توافقات به‌صورت سندی مکتوب مرسوم بوده، این امر بعد از جنگ جهانی دوم نیز نمودی واقعی‌تر و همه‌جانبه به خود گرفته؛ تا آنجا که حتی بسیاری از قواعد عرفی نیز در قالب معاهدات با چندین ماده و ضمیمه در آمده و به صورت کامل منتشر و در دبیرخانه سازمان ملل متحد طبق ماده ۱۰۲ منشور ثبت گردیده‌اند. مطابق ماده ۲ کنوانسیون ۱۹۶۹ وین حقوق

^۱Okazaki, E

معاهدات هر سند کتبی که حاصل توافق کشورها باشد، به دور از عنوان خاص دارای تبعاتی نسبت به کلیه کشورها بوده و همگی مشمول حقوق بین‌الملل می‌گردند.

بنابراین اسنادی را می‌توان اسناد بین‌المللی اطلاق کرد که اکثریت کشورها در قالب یک تعهد جهانی یا منطقه‌ای آن را پذیرفته و به اجراء و توجه به مفاد آن در عملکرد دورن کشوری و همچنین در عرصه بین‌الملل پایبند می‌باشند؛ که بعضاً نیز نقض آن و رعایت نکردن مفاد آن برای دولت‌های امضاء کننده مسئولیت بین‌المللی به همراه دارد. البته در خیلی از موارد نیز دولت‌های که آن سند را امضاء نموده‌اند، عدم توجه می‌تواند پیامدهای متعدد در اشکال مختلف برای کشور خاطی داشته باشد و از سوی کشورهای امضاء کننده به‌عنوان ابزاری بر علیه دیگر اعضاء جامعه جهانی استفاده گردد. ضمن آنکه در دوره‌های اخیر در اکثریت معاهدات مهم چند جانبه، امضاء اسناد مربوطه نقش آنچنانی در پذیرش آن ندارد. به‌عنوان مثال اسناد یک معاهده ممکن است به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد برسد و سپس در اختیار کشورها به منظور الحاق گذاشته شود (براون لی^۱، ۱۳۶۵، ص ۱۸۳).

از طرفی نیز ترتیب‌های حمایتی نیز دلالت بر مجموعه اقداماتی که اگر دولتی در اصول تعیین شده در راستای اسناد بین‌المللی و یا منطقه‌ای تعهداً تخطی کرد، راهکارهای مقابله در عرصه بین‌الملل وجود داشته باشد. به گونه‌ای که دولت زیان دیده و اتباعش راهکار حقوقی در لوای حمایت سازمان‌های بین‌المللی آسوده خاطر در برخورد لازم با دولت خاطی باشند. ضمن اینکه این ترتیب‌های حمایتی باید به گونه‌ای باشد؛ که قبل از هر اتفاقی دارای عنصر پیشگیرانه بوده تا حدی که حتی فکر تخطی از ضوابط تعیین شده، به‌وجود نیاید و پیامدهای حقوقی آن را در عرصه بین‌الملل شکننده بدانند.

۳- پیشینه پژوهش

با توجه به مطالعات اولیه انجام شده طرح پژوهشی و یا کتابی که مستقیماً به موضوع مورد بررسی ما پرداخته باشد؛ حداقل به زبان فارسی بسیار کمتر پرداخته شده است. هر چند که با توجه به اهمیت موضوع، مقالات و کتب متعددی در خصوص گردشگری به معنای عام کلمه به نگارش در آمده است؛ که بیشتر از بعد اقتصادی و راهکار درآمدی برای دولت‌ها در نظر گرفته شده است. به عبارتی کمتر به ابعاد حقوقی و حقوق بشری گردشگر نگریسته شده، مگر در اسناد و کنوانسیون‌ها مرتبط با موضوعیت گردشگر که به معنای عام کلمه بوده است. همچون برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه گردشگری با تأکید بر گردشگری مذهبی؛ نوشته ابراهیم زاده؛ عیسی و همکاران (۱۳۹۰)، نقش مذهب و اسلام در صنعت توریسم ایران؛ نوشته آراسته، محمد و محمدی ایلامی، رحیم (۲۰۱۱)، تحلیلی بر توسعه گردشگری مذهبی؛ نوشته تقوایی، مسعود و همکاران (۱۳۸۹)، نقش گردشگری اسلامی در همگرایی کشورهای اسلامی؛ نوشته وارثی، حمیدرضا و حیدری سورشجانی، رسول (۲۰۱۰) که جمیع تحقیقات فوق‌الذکر صرفاً پیرامون موضوعاتی همچون اهمیت گردشگری از بعد اقتصادی حتی نگاه حاکم بر گردشگر مذهبی بیشتر بر اساس مسائل اقتصادی شکل گرفته است. نهایتاً نیز به تأثیر گردشگری به‌ویژه مذهبی بر تبادلات فرهنگی، اجتماعی و اثر گذاری‌های متقابل از

^۱ Brown Lee

حضور گردشگر مذهبی و چگونگی افزایش و بهره برداری از این نوع گردشگری را بیان نموده‌اند. این در حالیست که در این مقاله تلاش برای بیان چگونگی ترتیبات حمایتی از توریسم مذهبی در زمان تضييع حقوق مسلم آن به‌عنوان نوع بشر با کمک گرفتن از اسناد مختلف حقوق بین‌الملل و سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای، شبه قضایی و قضایی که در ابتداء ضمن پیشگیری از تکرار مجدد آن اقدام به احقاق حق لازمه نسبت به توریسم مذهبی صورت پذیرد، پرداخته شده است.

۴- ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی در قالب اسناد جهانی

حقوق بین‌الملل، حقوق جامعه بین‌المللی است؛ یعنی مجموعه قواعد و مقرراتی که بر جامعه بین‌المللی حاکم است و در آن جامعه قابلیت اجرایی دارد. جامعه حقوق بین‌الملل، اجتماعی است که بر اساس همکاری و همبستگی میان کشورها ایجاد شده است. به‌عبارتی جامعه حقوق بین‌الملل، جامعه‌ای متشکل از کشورها است. حال آنکه این تابعان حقوق بین‌الملل، تابع سه وضعیت می‌باشند: الف- وضع کننده قواعد حقوق بین‌الملل. ب- دریافت کننده قواعد حقوق بین‌الملل. پ- اجراء کننده قواعد حقوق بین‌الملل. از طرفی نیز سازمان‌های بین‌المللی دولتی نهادهایی هستند که دارای صلاحیت اقدام در زمینه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی و حقوقی می‌باشند (بیگ زاده، ۱۳۸۹، ص ۲۰۵)؛ که در ایجاد قواعد حقوق بین‌الملل در قالب اسناد به‌ویژه قواعدی که جنبه حمایتی دارند، نقش بسزایی ایفاء می‌نمایند.

همچنین اینان نقش تعهدی و اجرایی برای این قواعد حمایتی در اسناد حقوق بین‌الملل دارند. برخی از قواعد دارای نقش حمایتی در حقوق بین‌الملل که در کل جامعه بین‌المللی قابلیت اجراء دارند. به‌عبارتی دیگر، کلیه کشورها موظف به رعایت این قواعد حمایتی می‌باشند. به این نوع از قواعد حقوق بین‌الملل عام گفته می‌شود، همانند قواعد مربوط به حقوق جنگ که دارای قواعد حمایتی همچون اعلامیه رفع تبعیض از زنان در سال ۱۹۶۷ میلادی (اسناد شماره ۱)، در کنار قواعد حمایتی متعدد دیگر از جمله چگونگی برخورد با غیر نظامیان، کودکان، اسراء و مجروحین و غیره می‌باشد. به‌عنوان نمونه ضرورت حمایت از افراد غیرنظامی، ابتدا در گزارش سال ۱۹۹۸ میلادی دبیرکل سازمان ملل در مورد وضعیت آفریقا که در آن از حمایت به عنوان الزامات غیرقابل اجتناب بشردوستانه نام برده شده بود، منتشر شد (جباری، ۱۳۹۰، ص ۲۲۰).

بنابراین کشورها از دیرباز در قالب دیپلماسی‌های قدیم به‌صورت محرمانه و در سطوح محدود و با انگیزه‌های مختلف اقدام به انجام تعهدات در قالب اسناد نسبت به یکدیگر می‌نموده‌اند. در حقیقت اسناد به مثابه موافقت‌نامه‌هایی عمل می‌کنند که دولت‌ها طرف آنها هستند (زیفکاک^۱، ۲۰۰۵، ص ۱۷۰)؛ اما نکته اساسی در این زمینه اینکه با توجه به متعدد بودن انواع اسناد به‌ویژه در عرصه بین‌الملل همگی آنان در دو قالب اسناد سخت و نرم تقسیم می‌شوند؛ که در ذیل به آنان می‌پردازیم:

^۱ Zifcak

۴-۱- ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی در اسناد نرم

آنچه را که در این قسمت می‌بایست قبل از ورود به مبحث اصلی بدانیم، مفهوم تعهدات بین‌المللی در حقوق بین‌الملل می‌باشد. تعهد به عنوان یک رابطه حقوقی تعریف می‌شود که به موجب آن شخص یا اشخاص معین ملزم به دادن چیزی یا مکلف به انجام یا ترک عمل معینی می‌شوند (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۸، ص ۱۶۶). مهمترین اثر حقوقی یک معاهده را باید در التزام طرفین به رعایت مفاد آن می‌توان دید، چنین پیمانی روابط بین‌المللی طرفین و یا طرف‌های معاهده را مشخص می‌کند، به گونه‌ای که عدم اجرا یا اجرای ناقص آن، ممکن است مسؤولیت بین‌المللی کشور یا سازمان بین‌المللی مربوطه را موجب شود (بیگدلی، ۱۳۸۰، ص ۱۰۹).

اما اسناد نرم، نوشته غیرالزامی است؛ که دولت‌ها یا سازمان‌های بین‌المللی از طریق آن یک ترجیح رفتاری را اعلام می‌کنند. گاهی دولت‌ها قادر به تصویب اسناد الزام‌آور نیستند، لذا ترجیح می‌دهند به جای اسناد سخت زمینه را برای تنظیم اسناد نرم فراهم کنند. تئوری تفویض که بر اساس آن گاهی دولت‌ها از محبوبیت، کارآمدی و اقبال احتمالی جهانی از سندی که قصد تصویب دارد، اطلاع و اطمینان ندارند، لذا ترجیح می‌دهند، ابتدا آن را در قالب سند نرم به جوامع بین‌المللی عرضه کنند؛ تا میزان مطلوبیت و اقبال جهانی آن سند را دریابند. در نتیجه اسناد نرم اولین گام در بین‌المللی کردن موضوعات است. مواردی اتفاق می‌افتد که دولت آگاهانه دست به نقض یک سند می‌زند و حاضر است، هزینه‌های آن نقض را بپردازد؛ همانند آنچه که دولت مجارستان در سال ۲۰۱۳ بواسطه شکایت وجدنیتی از سوی دیوان اروپایی حقوق بشر متحمل شد؛ چرا که شاکی مدعی گردید دادگاه مجارستان حق دسترسی وی را به فرزندش را به دلیل اعتقادات مذهبی ایشان از بین برده است، دادگاه مجارستان مدعی شده بود که این دیدارها مخل تربیت فرزند می‌شود؛ نهایتاً دیوان اعلام نمود که دولت مجارستان حقوق بایسته شاکی را نقض نموده و هیچ شرایط استثنایی را در توجیه اقدامات رادیکال در قطع روابط پدر و پسر محرز ندانست (پرونده شماره، ۲۹۶۱۷/۰۷).

بنابراین به منظور دوری از هرگونه آزمون و خطا بهتر است، از شیوه اسناد نرم مابین کشورها به صورت دو یا چند جانبه و حتی در صورت لزوم از سوی نهادها و سازمان‌های تخصصی مربوطه برای حمایت از گردشگر مذهبی استفاده گردد. تا پس از جا افتادگی و پذیرش نسبی آن در قالب اسناد سخت تنظیم و مراحل مربوطه را جهت اجرایی شدن طی نماید؛ که البته در جهت اخذ نتیجه مطلوب از اسناد نرم با هدف حمایت از گردشگر مذهبی قطعاً می‌بایست توجه ویژه به منابع اصلی و فرعی حقوق بین‌الملل همچون عرف، انصاف، قواعد آمره و غیره با هدف اعتبار اندوزی داشته باشیم.

۴-۱-۱- عرف بین‌الملل

یکی از منابع اصلی حقوق بین‌الملل، عرف بین‌الملل می‌باشد. که به معنای رویه، طرز عمل یا طرز رفتاری که هر کشور در مناسبات خود با کشور دیگر دارد. برای اینکه قاعده عرفی ایجاد شود، لازم است که دو عنصر اساسی وجود داشته باشد.

الف- عنصر مادی و قانونی؛ منظور از عنصر مادی، رفتار مشترک یا معمول میان کشورها است که به تدریج و در طول یک زمان طولانی ایجاد می‌شود.

ب- عنصر معنوی؛ که این عرف به عنوان یک قاعده الزام آور پذیرفته شود.

۴-۱-۱-۱ عرف جهانی؛ این عرف ناشی از طرز عمل عمومی کشورها است. منبع اصلی حقوق بین‌الملل تحت عنوان عرف بین‌المللی همین قواعد عرفی جهانی را مد نظر دارد. قواعد عرفی جهانی قابل اجرا (لازم الاجرا) در بین کلیه کشورها است. امکان تخطی از این قواعد برای کشورها وجود ندارد، اگر تخطی کنند مسئولیت بین‌المللی دارد. مثل تخطی از قواعد عرفی دیپلماتیک و قواعد عرفی دریایی.

۴-۱-۱-۲ عرف منطقه‌ای؛ آن دسته از قواعد عرفی می‌باشد که صرفاً مورد پذیرش دو یا چند کشور در منطقه جغرافیای خاصی می‌باشد. به عنوان مثال عرف منطقه‌ای در آمریکای جنوبی در رابطه با عدم به رسمیت شناختن حکومت ایجاد شده بواسطه کودتا. یا می‌توان به مقابله ستیزی هماهنگ برخی از کشورهای اروپایی و عضو ناتو که در حال حاضر به صورت عرف نسبت به نمادهای مسلمانان به ویژه مبحث حجاب اسلامی زنان در محافل دولتی که بارها نقض این نوع از آزادی‌های بشری توسط این کشورها از سوی دیوان اروپایی حقوق بشر مورد حمایت رسمی و قانونی قرار گرفته، همانند؛ آنچه که در پرونده‌های متعدد شکایات از دولت‌های مختلف اروپایی و حتی کشوری همچون سوئیس به وقوع پیوسته؛ به عنوان مثال استدلال دیوان اروپایی حقوق بشر در پرونده دهل^۱ معلم مقطع ابتدایی مدرسه‌ای علیه دولت سوئیس، شاکی با حجاب اسلامی به تدریس می‌پرداخت که از طرف مقامات مدرسه بارها به او تذکر داده شده تا در هنگام درس حجاب نداشته باشد. در پی عدم توجه ایشان به این تذکرات دادگاه فدرال سوئیس نظر مقامات مدرسه را تأیید نمود. نهایتاً نیز دیوان اروپایی حقوق بشر نیز شکایت خانم معلم را وارد ندانست. دیوان اروپایی حقوق بشر اظهار داشت اقدامات انجام شده غیر عقلانی نبوده؛ چرا که دانش آموزان در سنی قرار دارند که از بزرگترهایشان به ویژه معلمان تأثیر می‌پذیرند (پرونده شماره، ۴۲۳۹۳/۹۸).

بنابراین در راستای ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی قواعد عرفی باید مدنظر قرار گیرد که در جهت حمایت از حقوق بشر و اتفاقاً در راستای تضعیف حاکمیت، آنهم تحت عنوان ملاحظات انسان‌دوستانه هدف‌گذاری شده باشد (فوکارلی^۲، ۲۰۰۸، ص ۲۰۲).

۴-۱-۲ انصاف

انصاف امروزه به صورت یک قاعده حقوقی اعتلا یافته است؛ به عبارتی حقوق و انصاف باید یکدیگر را کامل نمایند. البته گاهی یک قاعده حقوقی رجوع مستقیم به اصل انصاف را تعیین می‌نماید که ممکن است ناشی از یک عهدنامه بین‌المللی باشد. همانگونه که در بعضی از قراردادهای سازش نیز شرط یا قید خاصی پیش‌بینی می‌شود که به آنها شرط قضاوت بر اساس انصاف می‌گویند. همانند شکایت کشور اکوادور بر علیه کشور کلمبیا به واسطه سم‌پاشی در نقاط مرزی دو کشور توسط هواپیماهای سم‌پاش کشور کلمبیا که موجبات ضرر مالی در خصوص محصولات زراعی و دامی مردم مرزنشین کشور اکوادور گردیده بود، در نزد دیوان بین‌المللی دادگستری در مورخه ۳۱ مارس سال ۲۰۰۸ میلادی که نهایتاً بر اساس توافقنامه مورخه ۹ سپتامبر سال ۲۰۱۳ میلادی ما بین دو کشور که بر پایه انصاف و سازش قرار داشت، از دیوان بین‌المللی دادگستری خواستار مختومه شدن پرونده مذکور را نمودند (پرونده شماره، ۱۳۸).

^۱ Dahleb

^۲ Focarelli

این منبع فرعی از حقوق بین‌الملل صرفاً وقتی می‌تواند در موضوعاتی همچون تزییع حقوق گردشگر مذهبی مورد توجه و کارایی لازم داشته باشد؛ که دولت‌های درگیر در موضوع طبق توافقات قبلی یا در حال حاضر بر استفاده از اصل انصاف توافق نمایند؛ که همانا این منظور در راستای کسب اعتبار لازم برای اسناد حمایتی مورد نظر می‌باشد.

۴-۱-۳ قواعد آمره بین‌المللی

عهدنامه ۱۹۶۹ وین اولین سند حقوق بین‌الملل که در آن قواعد آمره به‌عنوان قواعد بنیادین محسوب می‌شوند و هر قاعده و رویه‌ای که خلاف این قواعد باشد، بی‌اعتبار است. چرا که این نقض می‌تواند برای نظام حقوقی بین‌الملل بسیار خطرناک باشد (حوساین^۱، ۲۰۰۵، ص ۷۴).

بنابراین هر قاعده آمره‌ای لزوماً نوعی تعهد عام وضع می‌کند که تخطی از آن جایز نیست، ولی هر تعهد عام الشمولی لزوماً قاعده آمره نبوده و ممکن است از مجرای توافق دو تابع حقوق بین‌الملل مورد تخطی واقع شود (زمانی، ۱۳۷۷، ص ۳۲۱). به‌عبارتی در واقع به رسمیت شناختن قواعد آمره به‌عنوان اصلی فراتر از اراده و تراضی دولت‌ها است (مرون^۲، ۲۰۰۶، ص ۲۰۱). همانند اصل نه کنوانسیون اروپایی حقوق بشر که در دیگر کنوانسیون‌های دیگر جوامع قضایی منطقه‌ای و بین‌المللی به نوعی لحاظ و پذیرفته شده؛ که در احکام مختلف صادره از سوی دیوان اروپایی حقوق بشر به‌کرار و دفعات متعدد مورد تأکید و پایبندی بر آن را بر همه جوامع لازم و ملزوم نظام‌های حقوقی حاکم در عرصه بین‌الملل معرفی نموده‌اند. همانند آنچه که در حکم پرونده خانم اویدا^۳ در سال ۲۰۱۳ بر علیه کشور انگلستان از سوی دیوان اروپایی حقوق بشر صادر گردید، مبنی بر اینکه خانم اویدا شاکی مسیحی و کارمند یک شرکت هواپیمایی که از سمبل‌های دینی در محل کار در پوشش استفاده می‌نموده؛ توسط مسئولین مربوطه مانع و سپس اخراج گردیده است، دقیقاً نقض ماده نه کنوانسیون اروپایی حقوق بشر توسط کشور انگلستان نسبت به این شهروندش می‌باشد (پرونده شماره، ۴۸۴۲۰/۱۰)؛ بنابراین همانطور که قواعد آمره، رفتار خاصی را به نفع جامعه بین‌المللی منع می‌کند، ماهیت برتر این قواعد به‌طور ضمنی دلالت بر ابزار برتر اجرایی آنها نیز دارد (کانچل^۴، ۲۰۱۱، ص ۱۶۰).

طبق ماده ۵۳ عهدنامه حقوق معاهدات، هر معاهده‌ای که در زمان انعقاد با یک قاعده آمره حقوق بین‌الملل در تعارض باشد، باطل است. قاعده آمره بین‌الملل قاعده‌ای است که از سوی جامعه بین‌المللی به‌طور کلی به‌عنوان یک قاعده تخلف‌ناپذیر به رسمیت شناخته شده که تنها با یک قاعده با همان اثر و ارزش قابل تغییر می‌باشد. به‌عبارتی می‌بایست میان آنها تضاد واقعی وجود داشته یا قصد بارزی برای کنار گذاشتن قاعده قبلی توسط بعدی موجود باشد (زوانبرگ^۵، ۲۰۰۴، ص ۲۳۸).

ضمناً طبق مواد ۵۳ و ۶۴ عهدنامه وین در صورت تخطی کشور از قواعد آمره، کمک شایانی به رعایت حقوق گردشگر مذهبی به‌عنوان نوع بشر و آزادی‌های اساسی آن که جزء اصول قواعد آمره ذکر شده می‌باشد؛

¹ Hossain

² Meron

³ Ovida

⁴ Knuchel

⁵ Zwanenburg

بنابراین می‌تواند در ترتیبات حمایتی دولت‌ها نیز دارای جایگاه قابل ملاحظه به‌ویژه در زمان ارائه شکایات به نهادها و سازمان‌های بین‌المللی قضایی یا حتی نهادهای شبه قضایی باشد.

۴-۱-۴ تصمیمات سازمان‌های بین‌المللی

تصمیمات سازمان‌های بین‌المللی، با عناوینی همچون قطعنامه بطور معمول موجد سابقه عرفی می‌باشند، اما برخی از آنها جنبه الزامی دارند. به‌ویژه برای کشورهای عضو مستقیماً لازم الاجراء می‌باشند. همانند آنچه که در حکم دیوان اروپایی حقوق بشر در پرونده خانم لادل^۱ کارمند ثبت احوال در خصوص عدم ارائه خدمات اداری محوله به افراد همجنس‌گرا که توسط مقامات مسئول از کارش برکنار و اخراج گردید که علی‌رغم شکایت نزد محاکم داخلی کشور انگلستان اخراجش را قانونی دانستند، دیوان اروپایی حقوق بشر نیز استدلال نمود که دادگاه ملی عدالت قضایی را نسبت به ایشان رعایت نموده است. چرا که دادگاه در جهت حمایت از یک سیاست برابر، جهت ارائه خدمات به کاربران حکم صادر نموده و توجه به حق منع تبعیض مطابق کنوانسیون در مورد افراد همجنس‌گرا نیز لحاظ گردیده است؛ بنابراین حکم دادگاه ملی مطابق مفاد کنوانسیون‌ها و همچنین اصول لیبرالیسم صادر شده است (پرونده شماره ۱۰/۳۶۵۱۶). این حکم و نمونه‌های آن در واقع موجبات تبعیت دیگر کشورهای عضو جامعه اروپایی را فراهم می‌نماید تا با تبعیت از آن عدم تبعیض بر خلاف مفاد کنوانسیون و اصول لیبرالیسم نسبت به تمامی اقشار جوامع خود را مدنظر داشته باشند؛ که همین امر نیز موجبات یک رویه واحد در سطح جوامع اروپایی را تقویت می‌نماید.

بنابراین توجه به تصمیمات نهادهای بین‌المللی در تدابیر لازمه جهت اسناد نرم حمایتی به‌ویژه در حمایت از گردشگر مذهبی از جایگاه لازمه به‌ویژه در مسائل منطقه‌ای برخوردار می‌باشد.

۴-۱-۵ اصول کلی حقوقی، یا اصول عمومی حقوق

این اصول در ایجاد قواعد حقوقی بین‌المللی نقش بسزایی دارند. یکی از منابع حقوق بین‌الملل که در ماده ۳۸ اساسنامه دیوان به عنوان منبع مستقل و مستقیم تلقی می‌گردد. از مزایای این اصول، عمومی بودن و کلی بودن است. این اصول به دو گروه اصول کلی حقوقی مشترک و اصول کلی حقوقی خاص تقسیم می‌شوند.

الف- منظور از اصول حقوق مشترک، یعنی اصولی که در کلیه نظام‌های حقوق مشترک هستند و در زمینه‌های داخلی و خارجی قابل اجرا می‌باشند؛ مثل اصل وفای بعهده و اصل آزادی قراردادها. همانند پرونده قضایی سازمان بهداشت جهانی علیه کشور مصر در نزد دیوان بین‌المللی دادگستری بعثت جابجایی دفتر این سازمان در ماه مه سال ۱۹۸۰ میلادی از اسکندریه به منطقه‌ای مدیترانه شرقی خواستار تفسیر توافقنامه ۲۵ مارس سال ۱۹۵۱ میلادی مابین سازمان بهداشت جهانی و کشور مصر گردید؛ دیوان بین‌المللی دادگستری در مورخه ۲۰ دسامبر سال ۱۹۸۰ میلادی ضمن تأکید بر اصول کلی حقوقی اظهار داشت: هر دو طرف با حسن نیت منافع و ضرورت موضوع را در نظر گرفته و با تعیین یک زمان قبل از جابجایی موجبات ضرر هر دو طرف قرارداد را به حداقل ممکن برسانند (پرونده شماره، ۶۵).

^۱ Ladle

ب- اصول حقوقی خاص، اصولی هستند که به روابط کشورها اختصاص دارند و در زمینه بین‌الملل قابل اجرا هستند؛ مثل اصل احترام به استقلال کشورها.

بنابر آنچه تاکنون در تعاریف مذکور از اصول کلی حقوقی به‌عنوان منبع حقوق بین‌الملل قید گردید، نشان از ترتیبات حمایتی خاص از سوی این منبع اصلی از گردشگر مذهبی دارد که می‌تواند نقش مؤثری در عرصه بین‌الملل ایفاء نماید. به‌عنوان نمونه در ماجرای حادثه منا که برای توریسم مذهبی کشورهای متعدد به‌وقوع پیوست، به‌ویژه توریسم مذهبی کشورمان، می‌توان نسبت به طرح دعوا علیه دولت عربستان بر اساس اصول کلی حقوقی اقدام نمود. البته باید توجه داشته باشیم که طبق اصول کلی حقوقی هرچند طرح دعوا علیه دول خارجی در محاکم داخلی امکان‌پذیر است، اما اصل مصونیت دولت بعضاً ممکن است مانع از استماع دعوا در دادگاه گردد. البته باید در نظر داشته باشیم که مصونیت همانند بی‌کیفری نیست، زیرا مصونیت امری شکلی است درحالی‌که بی‌کیفری امری ماهوی است (یانگ^۱، ۲۰۰۳، ص ۳۴۳).

نهایتاً اینکه توجه به جمیع منابع حقوق بین‌الملل موجبات اعتبار اسناد نرم حمایتی از گردشگر مذهبی را در عرصه منطقه‌ای و بین‌المللی فراهم می‌نماید. هر چند که در تکمیل مطالب فوق‌الذکر باید بیان داشت، لحاظ نمودن آنان صرفاً مختص اسناد نرم نمی‌باشد.

۴-۲ ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی در اسناد سخت

اسناد سخت دارای تعهدات الزام‌آور؛ که دارای آثار حقوقی می‌باشد. عناصر متفاوتی از تعریف معاهده (همان اسناد سخت) از دیدگاه عرف وجود دارد؛ که در شناخت ما نسبت به اسناد به‌ویژه اسناد حمایتی از گردشگر مذهبی کمک شایانی می‌نماید؛ که عبارتند از: اسناد سخت کتبی که ایجاد تکلیف و صرفاً ناشی از اراده تابعین حقوق بین‌الملل (دولت‌ها) است؛ البته واژه دولت به قوای حاکم در یک کشور اطلاق می‌شود و در مواردی نیز این واژه، به معنای قوه مجریه است (شریعت پناهی، ۱۳۷۲، ص ۵۸)، اسناد سخت تابع مقررات حقوق بین‌الملل، دارای عناوین مختلفی می‌باشد. همانند توجه دیوان بین‌المللی دادگستری به اسناد سخت در پرونده شکایت کشورهای استرالیا و نیوزلند بر علیه کشور ژاپن در خصوص بر نامه‌های صید نهنگ جهت انجام تحقیقات و معالجه آن موجود که نهایتاً نیز دیوان بین‌المللی دادگستری در مورخه ۳۱ مارس سال ۲۰۱۴ میلادی با استناد به کلیه اسناد سخت امضاء شده توسط کشور ژاپن در ادوار گذشته خواستار لغو مجوزهای صادره در خصوص صید نهنگ به منظورهای مختلف و عدم صدور مجوزهای جدید از سوی مقامات ژاپنی گردید (پرونده شماره، ۱۴۸).

آنچه را که در این مبحث مهم تلقی می‌گردد، اینکه ما در راستای ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی قطعاً می‌بایست به معاهدات بین‌المللی و تصمیمات قضایی و دکترین‌ها در هنگام تنظیم اسناد سخت حمایتی نیز توجه لازم را داشته باشیم که شرح چرایی آن در ذیل پرداخته می‌شود.

¹ Yang

۴-۲-۱ معاهدات بین‌المللی

معاهده بین‌المللی عبارت از نوعی موافقت نامه کتبی است که بین موضوعات حقوق بین‌الملل منعقد می‌شود (بلدسو و دبوسچک^۱، ۱۳۷۵، ص ۳۴۰). اعم از اینکه در سندی واحد در دو یا چند سند مرتبط به هم آمده باشد، صرف نظر از عنوان خاص که ممکن است عناوینی از جمله معاهده، کنوانسیون و... داشته باشد. حال اینکه مهم‌ترین منبع از منابع اصلی در حقوق بین‌الملل که می‌تواند، نقش مؤثری در چگونگی ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی ایفاء نماید. از طرفی نیز با دانستن جهات فوق نوع معاهدات و چگونگی تأثیرگذاری آن بر حمایت‌های لازمه از سوی کشورهای متبوع گردشگر مذهبی راهگشای مؤثر و قانون‌مندی در بر خواهد داشت. چرا که برای حمایت از گردشگر مذهبی بدو می‌بایست بسترهای لازمه آن مهیا باشد که همان انجام عهد و پیمان و تعهد به اصول لازمه در قالب معاهدات دو یا چند جانبه در بین کشورها به منظور ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی یکدیگر که برای آن می‌بایست، ابتدائیات فوق‌الذکر قطعاً در هنگام شکل‌دهی معاهدات همچون از حیث تشریفات انعقاد، از حیث ماهوی، از حیث شکلی، مدنظر طرفین برای مؤثر واقع شدن و کارا بودن آن معاهدات در نظر گرفته شود. تا در صورت بروز هرگونه تضییع حق نسبت به گردشگر مذهبی شخص گردشگر و به‌ویژه دولت متبوع آن بتواند بر اساس مفاد آن معاهد حمایت‌های معنوی و مادی لازمه را بعمل آورد. همانند کارآیی معاهده مودت ایران و آمریکا در ۱۵ اوت سال ۱۹۵۵ میلادی که در زمان‌های مختلف در دعاوی متعدد مورد استناد قرار گرفته، نمونه اخیر آن پرونده شکایت ایران در مورخه ۱۶ جولای سال ۲۰۱۸ میلادی بر علیه آمریکا در نزد دیوان بین‌المللی دادگستری بواسطه اعمال تحریم‌ها و اقدامات محدود کننده که مستقیم یا غیر مستقیم اقتصاد ایران را هدف قرار داده، صرفاً بر پایه همان معاهده مودت سال ۱۹۵۵ میلادی با این تفسیر که اعمال تحریم‌ها و اقدامات مرتبط دولت آمریکا به صراحت موجبات نقض پیمان دوستی و روابط اقتصادی و حقوق کنسولی را فراهم نموده است (پرونده شماره، ۱۷۵).

شکل دیگری از معاهدات، معاهدات قانون‌ساز عام می‌باشد که جایگاه خاصی در عرصه ترتیبات حمایتی دارد، چرا که دربردارنده قواعد اساسی حقوق بین‌الملل می‌باشد. از طرفی نیز رعایت آنها برای کلیه دولت‌ها اعم از دولت‌های متعهد و غیرمتعهد لازم‌الاجراست. نمونه معاهدات قانون ساز، معاهدات حقوق بشری که این گونه از معاهدات برای همه مردم یک مجموعه گسترده‌ای از حقوق فردی را تضمین می‌کند (مگنی سان^۲، ۲۰۱۰، ص ۳۱۲). اینگونه معاهدات نقش بسیار مؤثری در ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی در عرصه بین‌الملل در قالب نوع بشر دارد؛ چرا که یک اصل کلی وجود دارد و آن اینکه قانون و معاهده بایستی مکمل هم باشند (شمیلیه ژانرو^۳، ۱۳۸۲، ص ۴۷۵).

۴-۲-۲ تصمیمات قضائی بین‌المللی و دکترین

آخرین قسمت از بند یکم ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی راجع به این منبع از حقوق بین‌الملل است. البته این منبع به عنوان یکی از عوامل فرعی یا کمکی در تعیین و تشخیص قواعد حقوقی به‌شمار

¹ Baladsu - Debuschek

² Magnuson

³ Shamilia- Zhanro

می‌رود و تصمیمات قضائی یا رویه دادگاه‌های بین‌المللی، راهنمای قضات در دعاوی به حساب می‌آیند. تصمیمات یا رویه دادگاه‌های بین‌المللی در صورت فقدان قاعده صریح حقوقی می‌توانند سابقه، رویه، راهنمای اطراف دعوی و قضات به شمار آیند. حال منظور از دکتربین، عقاید جمعی دسته‌ای از علمای حقوق است که نقش بسزایی در تحول و تکامل حقوق بین‌الملل دارند. مخصوصاً عقاید جمعی دسته‌ای از علمای حقوق در رابطه با فعالیت‌های گروهی مجامع بزرگ علمی بین‌المللی، همانند مؤسسه حقوق بین‌الملل، آکادمی حقوق بین‌الملل لاهه و کمیسیون حقوق بین‌الملل.

بنابراین با توجه به مجموعه ویژگی‌های عنوان شده در خصوص رویه قضایی و همچنین دکتربین این منابع فرعی در حقوق بین‌الملل می‌توان به‌عنوان راهکار حمایتی از گردشگر مذهبی در قالب اسناد حمایتی باشد؛ که در همین راستا می‌توان به احکامی توجه نمود که دلالت بر تزییع حقوق بشر و یا مسائلی همچون آزادی در دین و ابراز آن و یا حتی آزادی در انجام مراسم مذهبی داشته باشیم؛ همانند پرونده‌ای سی که در سال ۱۹۸۳ میلادی بر علیه پادشاهی متحده در کمیسیون اروپایی حقوق بشر تشکیل و کمیسیون اروپایی حقوق بشر اظهار داشته، آزادی عبادت خواهان را فقط در تحت شرایط خاص و ویژه همان پرونده محدود می‌باشد. ضمن اینکه در موارد عادی و معمولی عبادت به عنوان شکلی از آزادی اظهار دین پذیرفته شده است (پرونده شماره، ۱۰۳۵۸/۸۳).

۴-۳ ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی در اسناد منطقه‌ای

آن دسته از اسنادی را که تنها شامل دولت‌هایی که در یک منطقه یا ناحیه مشخص قرار دارند، می‌توان تحت عنوان اسناد منطقه‌ای نامید (کند^۱، ۲۰۰۲، ص ۱۲۸).

این اصطلاح از نوع خاصی از دسته‌بندی اسناد از جهت شمول آنها نسبت به دولت‌های عضو ناشی می‌شود و در مقابل اسناد بین‌المللی و اسناد ملی قرار می‌گیرد؛ بنابراین باید گفت گستره شمول اسناد منطقه‌ای از حیث اعضاء از اسناد ملی بیشتر و از اسناد بین‌المللی کمتر است. تنوع و تعداد این دسته از اسناد حسب نظام‌های مختلف نیز متفاوت می‌شود و حتی با شکل‌گیری نظام‌های منطقه‌ای جدید امکان تدوین و تصویب اسناد جدید منطقه‌ای نیز وجود دارد. علاوه بر این اسناد را از آن جهت که ماهیت سندی آنها الزام‌آور یا غیر الزام‌آور است، می‌توان به اسناد منطقه‌ای الزام‌آور یا اسناد منطقه‌ای غیر الزام‌آور طبقه‌بندی کرد؛ که این دو نوع نیز به اسناد عام یا خاص منطقه‌ای قابل تقسیم‌بندی‌اند (قاری سید فاطمی، ۱۳۸۲، ص ۱۹۴)

علاوه بر این اسناد مزبور را از حیث موضوع نیز می‌توان تقسیم‌بندی نمود؛ زیرا برخی از این اسناد به موضوعات خاص همچون حقوقی، تجاری، صنعتی، گردشگری و غیره می‌پردازند. به‌عنوان نمونه می‌توان به توافقات سالیانه کشورهای اسلامی با محوریت کشور عربستان سعودی به منظور چگونگی و تعداد حضور گردشگر مذهبی در ایام حج تمتع و عمره ذکر کرد؛ که در راستای حمایت از گردشگر مذهبی نقش بسزاء و مؤثری می‌توانند، ایفاء نمایند.

^۱ Conde

۴-۴ ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی در اسناد دو جانبه

آنچه که در عصر کنونی معیاری برای ارزیابی استقلال و توان کشورها برای حضور در عرصه بین‌المللی بیشتر مورد توجه قرار دارد، انعقاد توافقاتی است که براساس آن رفتار دولت‌ها نیز در برابر یکدیگر سنجیده می‌شود؛ که از آن به دیپلماسی سنتی یاد می‌شود (آشنا و جعفری هفت خوانی، ۱۳۸۶، ص ۱۸۴). بنابراین منظور از تنظیم اسناد دو جانبه این است که ارتباط دو کشور و فعالیت اشخاص حقیقی و حقوقی آنها، در موضوعات مشخص شده، به سامان برسد و برای وصول به این هدف طرفین موافقت نامه، تعهداتی را در قبال یکدیگر می‌نمایند. به‌عنوان نمونه اینکه اگر توافق راجع به گردشگر مذهبی باشد، متعهد می‌شوند زمینه‌های حضور اتباع هر یک از طرفین توافق را در قلمرو خود تسهیل نمایند؛ ضمن ایجاد امکانات لازم پایبندی و حقوق مختلفه در خصوص گردشگر مذهبی را رعایت و بر آن پایبندی داشته باشند و از طرفی نیز راه حل اختلاف‌هایی که در عمل حادث می‌شود، مشخص می‌نمایند. همانند آنچه را که دیوان بین‌المللی دادگستری در پرونده شکایت دولت پادشاهی کامبوج علیه دولت تایلند استناد نمود، کامبوج بواسطه اسناد توافقی سال ۱۹۶۲ خواستار عقب نشینی نیروهای نظامی تایلند از معبد پرهه و بهار که به ثبت یونسکو نیز رسیده بود؛ دیوان بین‌المللی دادگستری اسناد و احکام دادگاه‌های محلی در خصوص موضوع فوق را مطابق قواعد بین‌الملل دانست و حکم بر خروج نیروهای نظامی دولت تایلند در مورخه ۱۱ نوامبر سال ۲۰۱۳ میلادی صادر نمود (پرونده شماره، ۱۵۱).

البته با توجه به اهمیت و آثار این توافقات در روابط دولت‌ها به منظور ضمانت‌های بین‌المللی بهتر است، طبق ماده ۱۰۲ منشور سازمان ملل متحد برای ثبت و انتشار در اختیار دبیرکل سازمان قرار دهند. ولیکن مهمترین مسئله در واقع اعتبار نیروی نهفته پشت این گونه از توافقات و شاید حتی بتوان گفت، تنها نیروی راهبر و پیشبرنده اعتماد به توافقات دو یا چند جانبه و همچنین بین‌المللی است (مرسر^۱، ۱۹۹۷، ص ۱۳).

۵- ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی در اسناد عام جهانی

اسناد عام برخی الزام آور بوده و برخی جنبه اعلامی، ولیکن نهایتاً دارای پوشش حمایتی عام هستند؛ چرا که پوشش حمایتی آنها به گروه‌های خاصی ارتباط ندارد و شامل همه نوع بشریت می‌شود. به یاد داشته باشیم که نکته اساسی این است که تمام انواع حقوق بشر تقسیم ناپذیر و جهان شمول و با هم ارتباط تنگاتنگ و وابستگی متقابل دارند (ارجمند، ۱۳۸۳)؛ این اسناد عبارتند از:

۵-۱ اعلامیه جهانی حقوق بشر

اعلامیه جهانی حقوق بشر، در دهم دسامبر سال ۱۹۴۸ میلادی به تصویب عمومی سازمان ملل متحد رسید (اسناد شماره، ۲)، تأثیرات اعلامیه جهانی حقوق بشر بر سازمان‌های بین‌المللی و ترتیبات منطقه‌ای از دلایل جهان شمولی آن است (ذاکریان، ۱۳۸۱، ص ۱۴۷). از طرفی نیز حضور سازمان‌های ملی غیردولتی

^۱ Mercer, J

نقش مهمی در افزایش توجه نهادهای بین‌المللی به وضعیت حقوق بشر در یک کشور و ورود آن به برنامه‌های نظارتی این نهادها دارد (مرنیک^۱، ۲۰۱۲، ص ۲۳۷). اعلامیه جهانی حقوق بشر دارای یک مقدمه و سی ماده حقوق بشر را با وضوح و صراحت کاملی اعلام و رعایت آنان را برای جامعه جهانی ضروری می‌داند. آنچه را که باید روح اعلامیه جهانی حقوق بشر دانست، مواد یک و دو اعلامیه جهانی حقوق بشر که شامل چهار اصل اساسی یعنی آزادی، برابری، عدم تبعیض و برادری است؛ که مورد توجه قرار دادن آنان می‌تواند در چیدمان ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی به‌عنوان نوع بشر از سوی دولتمردان متبوع گردشگر مذهبی بسیار کمک کننده و نقش حمایتی قابل توجه‌ای را ایفاء نمایند.

حقوق بشر دربرگیرنده بسیاری از حقوق از جمله آزادی فکر، وجدان و مذهب، آزادی سیاسی، اجتماعات می‌باشد. هر چند که در عرصه بین‌الملل حتی در نزد محاکم قضایی منطقه‌ای همچون دیوان اروپایی حقوق بشر متأسفانه در تفسیر آن دچار برداشت‌هایی دارای زوایه با اهداف این دسته از مواد قانونی حقوق بین‌الملل گردیده‌اند. همانند استدلالی که دیوان اروپایی حقوق بشر نسبت به شکایت پنج خانواده آلمانی در سال ۲۰۱۱ میلادی از دولت آلمان نمودند، چرا که فرزندانشان مجبور گردیده در کلاس‌های آموزش روابط جنسی شرکت نمایند؛ که این اقدام را دارای محدودیت‌های نامناسب بر خلاف حق آموزش آنها مطابق اعتقادات مذهبی می‌دانستند. نهایتاً دیوان اروپایی حقوق بشر شکایت آنان را با این استدلال وارد ندانسته که هیچ نشانه‌ای وجود ندارد که کلاس‌ها در شرایطی برگزار می‌شود که آموزش جنسی فرزندان شکات بر خلاف اعتقادات مذهبی‌شان بوده و هیچ یک از اقدامات مقامات مدرسه نشان نمی‌دهد بر اساس محوریت مذهب انجام پذیرفته باشد (پرونده شماره، ۲۴۵۵/۰۸، ۳۱۹/۰۸، ۷۹۰۸/۱۰، ۸۱۲۵/۱۰، ۸۱۵۵/۱۰). این سند به‌عنوان پایه و اساس ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی به‌عنوان نوع بشر می‌باشد. علاوه بر اینکه از مواد مختلف آن می‌توان در دفاعیات لازمه از حقوق گردشگر مذهبی به‌صورت گسترده در نزد تمامی نهادها و سازمان‌های بین‌المللی استناد گردد. هر چند که در پی آن و در راس تمامی اسناد بین‌المللی می‌توان به میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و همچنین میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اشاره نمود (قاری سید فاطمی، همان، ۱۹۰)؛ که البته برگرفته از همین اعلامیه جهانی حقوق بشر می‌باشند.

۵-۲ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (نسل اول)

کشورها بر طبق منشور سازمان ملل متحد به ترویج احترام جهانی و همچنین رعایت آزادی‌های و حقوق بشر ملزم هستند. میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی دارای یک مقدمه و پنجاه و سه ماده که نظارت می‌نماید؛ بر بعضی از حقوق مدنی و سیاسی از جمله حق حیات، حق آزادی، حق آزادی عقیده و مذهب، حق داشتن امنیت جانی، حق بهره‌مندی از دادرسی عادلانه، حق انتخاب وکیل و غیره که جمعاً به‌عنوان نسل اول حقوق بشر به جامعه جهانی معرفی و مورد توجه تمامی نقش آفرینان در عرصه بین‌الملل قرار گرفته است؛ بنابراین ایجاد مانع در اجراء و اعمال هر یک از حقوق فوق‌الذکر مغایر با اصول منشور

¹ Meernik,

سازمان ملل متحد و ماده میثاق حقوق مدنی و سیاسی است؛ که به ایجاد مسئولیت بین‌المللی دولت خاخی در نزد سازمان ملل متحد منجر می‌شود (کوهن^۱، ۲۰۰۰، ص ۴۶).

با توجه به مطالب فوق باید گفت ماده ۱۹ میثاق، آزادی بیان را با مقید به تبعیت از محدودیت‌های معین مطرح نموده است. در همین راستا نیز ماده ۲۰ از همان میثاق به بیان هرگونه تبلیغ برای جنگ، تبلیغ تنفر نژادی یا مذهبی یا قومی، تحریک و تشویق در این راستا را مخالف اصول حقوق بشری و آزادی بیان می‌نماید. به‌نوعی می‌توان این ماده را پایه در مواد دیگر نهادهای بین‌المللی از جمله ماده نه دیوان اروپایی حقوق بشر مستتر دانست، در موضوعاتی همچون عدم تجویز طلاق که در پرونده جانستون بر علیه دولت ایرلند (پرونده شماره، ۹۶۹۷/۸۲).

آنچه مسلم است اینکه نسل اول حقوق بشر با ویژگی‌های فوق‌الذکر خود به‌عنوان پایه حمایتی از گردشگر مذهبی به‌عنوان نوع بشر می‌تواند نقش بسیار مهمی به‌عنوان ترتیبات عام حمایتی در مراجع، نهادها و همچنین سازمان‌های بین‌المللی ایفاء نماید.

۵-۳ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی؛ اجتماعی و فرهنگی (نسل دوم)

بند ۷ میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی مصوب سال ۱۹۶۸ میلادی مقرر می‌دارد، حق استراحت و فراغت تضمین شده هستند و شامل محدودیت‌های معقول در مورد ساعات کاری و تعطیلات مرخصی دوره‌ای با حقوق می‌باشند. بواسطه اهمیت این میثاق در سازمان ملل شورای اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی مسئولیت خاص را بر عهده دارد. این شورا در موارد متعدد به حل مشکلات جوامع بشری می‌پردازد؛ بعضاً نیز از دیگر نهادهای غیر قضایی و قضایی بین‌المللی همچون دیوان بین‌المللی دادگستری به منظور رهیافت جدید کمک می‌گیرد. همانند پرونده نظریه مشورتی در خصوص کاربرد ماده ششم، بخش ۲۲ کنوانسیون امتیازات و مصونیت‌های کارکنان و وابستگان سازمان ملل متحد که توسط شورای اقتصادی و اجتماعی - فرهنگی سازمان ملل متحد از دیوان بین‌المللی دادگستری درخواست نظریه مشورتی در خصوص محدودیت‌های اعمال شده نسبت به آقای کوماراسوامی^۲ گزارشگر ویژه کمیسیون حقوق بشر از سوی کشور مالزی را درخواست داشت؛ که نهایتاً دیوان بین‌المللی دادگستری نیز با توجه به توضیحات طرفین در مورخه ۲۹ آوریل سال ۱۹۹۹ میلادی اظهار داشت: دولت مالزی ملزم به رعایت قوانین بین‌المللی بوده، چرا که در موضوع آقای کوماراسوامی گزارشگر ویژه کمیسیون حقوق بشر دولت و دادگاه‌های این کشور مطابق تعهدات خود نسبت به قواعد بین‌الملل عمل ننموده است (پرونده شماره، ۱۰۰).

نسل دوم حقوق بشر را می‌توان مهم‌ترین اصلی دانست که بر مبنای آن، حقوق گردشگر مذهبی توجیه می‌شود؛ که مهم‌ترین آنان حق آزادی رفت و آمد گردشگر مذهبی است. گردشگر مذهبی از حق آمد و شد خویش بهره می‌گیرند؛ حقی که در اعلامیه جهانی حقوق بشر غربی و اسلامی به رسمیت شناخته شده است و از مهم‌ترین حقوق و آزادی‌های عمومی برای بشر شناخته می‌شود؛ که بالطبع کشورها ملزم به رعایت آن هستند. هرچند که این اصل به طور مطلق و بدون قید و شرط نمی‌تواند از طرف دولت‌ها پذیرفته شود،

¹ Meernik,

² Kumaraswamy

زیرا هر دولتی باید تا حدودی به اصول بین‌المللی احترام بگذارد که به امنیت و نظم عمومی جامعه خود لطمه‌ای وارد ننماید؛ به عبارتی شروط و قیود و محدودیت‌ها در همه کشورها یکسان نیست؛ بنابراین بهتر است که حدود و میزان آن مشخص گردد. تا بیگانه (توریسم مذهبی) مشمول قاعده قبح عقاب بلا بیان نشود (ارفع نیا، ۱۳۹۵، ص ۲۸۲).

۵-۴ حق توسعه (نسل سوم)

علت پدید آمدن نسل سوم حقوق بشر، ایجاد علقه و ارتباط با نسل‌های اول و دوم این حقوق است و پیوندی بین سه نسل برقرار و فرآیند یکپارچگی آغاز می‌شود (عسکری، ۱۳۸۳، ص ۳). چرا که نسل سوم حقوق بشر که نوعی مکمل می‌باشد، برای تحقق کامل هر دو دسته حقوق مدنی و سیاسی و حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، با هدف اینکه حق توسعه پایدار منجر به تحقق تمام حقوق بشر شود. معیارهای حق توسعه پایدار عبارتند از: ۱- شفافیت ۲- مشارکت ۳- پاسخگویی ۴- عدم تبعیض و انصاف (آرجان^۱، ۲۰۰۲، ص ۸۴۵). چرا که این امر ریشه در توافق سال ۱۹۸۶ میلادی کشورها دارد که در روز چهارم دسامبر اعلامیه حقوق توسعه را در چارچوب قطعنامه ۴۱/۱۲۸ مجمع عمومی به تصویب رساندند (نس^۲، ۱۹۹۶، ص ۱۸۰).

بنابراین از مهمترین پارامترهای حقوقی که در این نسل وجود دارد، می‌توان به مواردی چون حق توسعه، حق برخورداری از محیط زیست سالم و مهمتر از همه، حق صلح اشاره کرد (پاپادورو و هایوان^۳، ۲۰۰۵، ص ۲۲)؛ که حق صلح خود نقش مؤثر در توسعه پایدار و توجه به انواع گردشگری به‌ویژه گردشگر مذهبی ایفاء می‌نماید.

در حال حاضر بسیاری از دولت‌ها و کشورهای که بر موضوع پیوند داشتن توسعه پایدار یعنی حقوق بشر نسل سوم با دموکراسی و حقوق سیاسی مدنی و حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی صحنه گذاشتند؛ برای تمامی این حقوق اهمیتی یکسان قائل می‌باشند (یونیس نیشن^۴، ۱۹۹۵، ص ۲۱۰).

همانند آنچه را که دیوان اروپایی حقوق بشر در حکمش نسبت به شکایت اسمیت^۵ بر علیه دولت آلمان مبنی بر نظام مقررات مالیات مذهبی آلمان صادر نمود. شاکی مدعی بود که برای صدور کارت، کارشناس شناسایی مالیات با عدم اشاره به نام هیچ یک از گروه مذهبی مشمول مالیات مذهبی را رد نموده است که این اطلاعات اجباری برای محاسبه میزان مالیات ناقص مواد هشت و نه کنوانسیون اروپایی حقوق بشر می‌باشد. دیوان اروپایی حقوق بشر ادعای شاکی را بواسطه اینکه تداخل در خدمت هدفی مشروع در تضمین و حمایت حقوق جامعه در اخذ مالیات‌های مذهبی توسط کلیسا و جوامع مذهبی می‌باشد؛ از طرفی نشانگر این است که مقامات مالیاتی تعلق به جوامع مذهبی و کلیسایی که اخذ گزارش مالیات با آنها است، نداشته‌اند؛ شکایت شاکی را رد نمود (پرونده شماره، ۱۲۸۸۴/۰۳).

¹ Arjun

² Nuss

³ Papatheodorou- Haiyan

⁴ Nations Unies

⁵ Smith

۵-۵ اعلامیه حقوق بشر اسلامی

اعلامیه حقوق بشر اسلامی تأکید بر اساس شریعت اسلام، حقوق بشر ناشی از کرامت و ارزش ذاتی انسان داشته و اگر چه بشریت به مراحل پیشرفت‌های در علوم مادی دست یافته، اما نیاز مبرم به ایمان و معنویت برای حمایت از حقوق و تمدن خویش دارد. حق حیات، حق تعلیم و تربیت، حق کرامت، حق مساوات در برابر حقوق و قوانین، حق آزادی، اصول و حقوق پنجگانه‌ای که در نظام حقوقی اسلام و غرب بر رعایت آنها تأکید شده است. چرا که بارها شاهد ممانعت از این حقوق به‌ویژه در خصوص حق تعلیم و تربیت در عرصه بین‌الملل بوده‌ایم؛ همانند آنچه که در پرونده دعوی کوز علیه کشور ترکیه در نزد دیوان اروپایی حقوق بشر در سال ۲۰۰۶ میلادی مطرح گردید، در این شکایت خواهان دانش آموز مسلمان دبیرستانی بود که همیشه با حجاب اسلامی در سر کلاس درس حاضر می‌شد تا اینکه در مورخه ۲۶ فوریه ۲۰۰۲ از پذیرش ایشان از سوی مدرسه جلوگیری به عمل آمد. دیوان در روند رسیدگی نهایتاً اعلام داشت که پوشیدن یونیفرم مدرسه و عدم پوشش سر برای تمامی دانش آموزان، صرف نظر از اعتقادات مذهبی آنان الزامی بوده است؛ هر چند که حق خواهان در آزادی دین تا حدی مورد مداخله قرار گرفته، ولیکن ممانعت دبیرستان از پذیرش ایشان نقض ماده نه نمی‌باشد (کوز^۱، ۲۰۰۶، ص ۱۰)؛ بنابراین با توجه به مواد فوق الذکر در اعلامیه اسلامی حقوق بشر، این اعلامیه می‌تواند به عنوان یک سند عام بین‌المللی به منظور ترتیبات حمایتی از حقوق گردشگر مذهبی کشورهای مختلف به‌ویژه مسلمان که دارای بیشترین حضور نوع بشر در قالب گردشگر مذهبی در ایام مختلف سال می‌باشند؛ در عرصه بین‌الملل به‌ویژه در اختلافات فی مابین کشورهای اسلامی در حوادث مختلف که منجر به تزییع حقوق گردشگر مذهبی می‌گردد، مورد استناد قرار گیرد.

۶- ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی در اسناد خاص جهانی

ترتیبات حمایتی خاص بعضاً تحت شرایط خاص تعیین و قابل اعمال می‌باشند؛ پس از آن زمان خاص دیگر قابلیت بهره‌برداری نداشته، مگر در موارد مشابه و دارای همان عناصر محقق شده باشد. همچون مجوزهای شورای امنیت برای توسل به زور که در شرایط خاص و با تدابیر ویژه، چرا که این شورا یک ارگان اجرایی کوچک با عملکرد مداوم که به هنگام تهدید علیه صلح و امنیت بین‌المللی اقدام به اتخاذ تصمیمات سریع و مؤثر (نیاکی، ۱۳۵۴، ص ۲۱۵) در مقطع زمانی خاص به‌عنوان ترتیبات حمایتی بین‌المللی از تابعان صورت می‌پذیرد؛ یا همانند اسناد حمایتی که سازمان‌ها به منظور حمایت از گروه یا موضوع خاص صادر و دولت‌ها را ملزم به رعایت آن می‌نمایند (اسچرمرز و بلوکر^۲، ۲۰۱۱، ص ۱۵۷).

از اوایل قرن بیستم حمایت از حقوق بشر به طور منظم‌تر و البته پراکنده در برخی جوانب آن نظیر تأسیس سازمان بین‌المللی کار، حمایت از اقلیت‌ها در جامعه ملل، شناسایی حقوق مدنی، سیاسی برای زنان به چشم می‌خورد (شلتون^۳، ۲۰۰۷، ص ۹). این اسناد در گروه‌های متنوعی قابل دسته‌بندی‌اند. همانند اعلامیه حقوق کودک در کنار دیگر اسناد مربوط به زنان، اقلیت‌های قومی و مذهبی از جمله گروه‌های خاصی هستند که موضوع اسناد خاص حقوق بشری می‌باشند (قاری سید فاطمی، همان، ص ۱۹۱). همانند

^۱ Kose

^۲ Schermers- Blokker

^۳ Shelton

آنچه که در اساسنامه دیوان اروپایی حقوق بشری آمده که نشان از وسعت این توجه به اعمال و رفتار گروه‌های خاص دارد؛ منجمله در پرونده واندن گن^۱ بر علیه دولت هلند که در آن نهایتاً پخش اطلاعاتی برای وادار کردن زنان به عدم سقط جنین به‌عنوان نوعی از حمایت تحت لوای موادی همچون ماده نه دیوان اروپایی حقوق بشری بیان نموده است (پرونده شماره، ۲۲۸۳۸/۹۳).

به سخن دیگر ویژگی خاص، اسناد خاص بین‌الملل، سرزنش و تقبیح بین‌المللی است؛ که از طریق کنوانسیون‌هایی ابراز می‌شود؛ که این خود نمایانگر به رسمیت شناختن مصلحت و ارزشی است که جامعه بین‌المللی با جرم انگاری تجاوز به آن در واقع به حمایت از آن پرداخته است (حسینی نژاد، ۱۳۷۳، ص ۲۶۹).

۶-۱ اسناد سازمان جهانی توریسم

سازمان جهانی توریسم، آژانسی ویژه در سازمان ملل متحد است که وظیفه هدایت صنعت گردشگری را دارد. سازمان جهانی توریسم همچنین به وسیله متقاعد کردن کشورهای عضو از طریق معرفی مقاصد گردشگران از سفر، حداکثر منفعت اقتصادی که گردشگر می‌تواند با خود به همراه بیاورد و تأثیرات اجتماعی و فرهنگی ناشی از توسعه پایدار گردشگری و در عین حال کاهش تأثیرات زیست محیطی و تأثیرات منفی اجتماعی آنها، برای اجرایی شدن دستورالعمل‌های جهانی اخلاق حرفه‌ای در گردشگری تلاش می‌کند (غضنفرپور و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۱۲۴). چرا که مقوله گردشگری از صنایع مهم و تأثیرگذار در جوامع مختلف بشری است؛ ساماندهی فضاها تحت تأثیر مدیریت‌های خاص امکان‌پذیر می‌گردد (اذانی و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۵).

در صورت بروز اختلاف مابین سازمان جهانی توریسم و هر یک از کشورها در خصوص موارد مختلف، طبق توافق جدید سازمان جهانی توریسم و سازمان ملل متحد که جایگزین موافقت نامه قبلی مربوط به سال ۱۹۷۷ میلادی گردیده، برای سازمان جهانی توریسم امکان درخواست نظر مشورتی از دیوان بین‌المللی دادگستری، البته با موافقت مجمع عمومی سازمان ملل متحد شناسایی گردیده است. همانند پرونده رای مشورتی مورخه ۲ مارس سال ۱۹۸۸ میلادی مجمع عمومی سازمان ملل متحد که از دادگاه بین‌المللی دادگستری در خصوص عملکرد دولت آمریکا به‌واسطه تصویب قانونی در آمریکا مبنی بر ممنوعیت خاص در مورد حضور و فعالیت‌های بین‌المللی سازمان آزادی‌بخش فلسطین که بر خلاف بخش ۲۱ توافقنامه دولت آمریکا با سازمان ملل متحد بود، چرا که اینگونه موضوعات صرفاً می‌بایست از طریق داوری حل و فصل می‌گردید، نهایتاً نیز دادگاه بین‌المللی دادگستری در رای مشورتی‌اش کشور آمریکا را ملزم به رعایت تعهد به داوری اعلام نمود (پرونده شماره، ۷۷).

۶-۱-۱ اعلامیه مانابارا

این اعلامیه در سال ۱۹۸۰ میلادی در خصوص حل و فصل مسالمت‌آمیز اختلافات بین‌المللی مورد تصویب قرار گرفت. در بخش یک اعلامیه تصریح شده که: طرق جلوگیری از اختلافات بر روابط میان دولت‌ها تأثیر می‌گذارد و به اصول اخلاقی صحیح اشاره می‌کند. اصل بر اعمال راه حل‌های مسالمت‌آمیز در اختلافات

¹ Wandon Gunn

بین‌المللی است و مداخله بشردوستانه باید به عنوان آخرین حربه به کار رود و رویدادها و وقایع پراکنده نمی‌توانند مبنای مهمی برای مداخله تلقی شوند (شریفی طرازکوهی، ۱۳۹۰، ص ۴۰۸). هرچند که از مداخله شورای امنیت به‌عنوان هنجاری نوظهور یاد می‌شود (قربان‌نیا، ۱۳۸۷، ص ۵۰۰). اعلامیه مانیل در مورد گردشگر جهانی با تأکید بر ابعاد انسانی گردشگری، نقش جدید گردشگر را به عنوان ابزاری مناسبی برای ارتقاء کیفیت زندگی همه انسان‌ها و نیروی حیاتی برای صلح و تفاهم بین‌المللی مدنظر قرار داده است.

۶-۱-۲ بیانیه آکاپولکوی مکزیک

سازمان جهانی توریسم در سال ۱۹۸۲ میلادی در آکاپولکوی کشور مکزیک تشکیل جلسه داد. این سازمان دارای اهداف و برنامه‌های متعدد از جمله؛ جریان آزاد و بدون مانع گردشگر از یک کشور به کشور دیگر و یا در داخل هر کشور می‌باشد؛ که بیانیه آکاپولکوی مکزیک نیز در راستای تحقق و جامع عمل پوشاندن به این برنامه‌ها تشکیل گردید. به طوری که با نگاه به اجرای تدریجی اهداف تنظیم شده، توسط اعلامیه مانیلا که الهام از آن به عنوان نتیجه کنفرانس جهانی توریسم سال ۱۹۸۲ میلادی، این سند به‌عنوان بیانیه آکاپولکوی مکزیک تنظیم و منتشر گردید. نکات مهمی که در این سند وجود، تدارک برای تعطیلات و سفر گردشگری درون مرزی و برون مرزی، فراهم ساختن بهترین شرایط ممکن برای آماده سازی از طریق رسانه‌های جمعی و پیشرفته‌ترین تکنیک‌های ارتباطی، تدارک برای سفر باید از طریق تلاش‌های مشترک انجام یابد. همبستگی و همکاری بین‌المللی در چهار چوب فعالیت‌های تبلیغاتی سازمان جهانی توریسم صورت پذیرد، حتی اگر به صورت تبلیغات شفاهی باشد؛ چرا که تبلیغات شفاهی معمولاً به عنوان معتبرترین و قابل اعتمادترین درک شده و از طریق شبکه‌های اجتماعی به آسانی در دسترس است (لیوو مکرچر^۱، ۲۰۰۶، ص ۱۱).

هرچند که در سال‌های اخیر نشریاتی اینترنتی و وب گاه‌ها در دنیای مجازی نیز در خدمت تبلیغات قرار گرفته‌اند (ملیسن^۲، ۲۰۰۵، ص ۲۰۳). در نهایت تأکید شد که دولت‌ها باید در راستای اجرای مفاد اعلامیه مانیلا و همچنین بیانیه آکاپولکوی مکزیک در خصوص حق آزادی رفت و آمد گردشگر به‌عنوان نوع بشر تلاش و از سازمان جهانی توریسم حمایت لازم را به جا آورند (تجریشی، ۱۳۹۴)؛ که توجه به مفاد این اعلامیه می‌تواند در حمایت از گردشگر مذهبی که نوعی از انواع گردشگری مطرح شده در اعلامیه مذکور تلقی می‌گردد، قدم قابل توجه‌ای به منظور ترتیبات حمایتی خاص از گردشگر مذهبی تلقی گردد.

۶-۱-۳ بیانیه سوفیا بلغراد

بیانیه سوفیا بلغراد در سال ۱۹۸۵ میلادی گردشگری را مسبب ایجاد درک متقابل و نزدیکی انسان‌ها به هم معرفی می‌کند. چرا که از دیر باز و از روزی که انسان پا به عرصه وجود گذاشته موجودی سیاح و زائر بوده است (زیارتی عزیز، ۲۰۱۱، ص ۱)؛ بنابراین گردشگر به عنوان گسترش دهنده همکاری‌های بین‌المللی نیروی ارتباط دهنده زنان و مردان با فرهنگ‌ها و سبک‌های زندگی مختلف، قدرت حیاتی برای ایجاد صلح و عاملی برای دوستی و تفاهم بین انسان‌ها در نظر گرفته شده است. به عبارتی توسعه پایدار گردشگری باید، بر

¹ Lew- Mckercher

² Melissen

مبنای برنامه‌ریزی دقیق و با مشارکت گسترده جوامع و گروه‌های مختلف با اهداف متصور برای توسعه پایدار انجام پذیرد (لومسدن^۱، ۱۳۸۰، ص ۳۸۰). بیانیه سوفیا بلگراد تأکیدی مضاعف بر کدهای جهانی اخلاق توریسم است که از یک سو بهبود صنعت گردشگری و ایجاد تفاهمات بین‌المللی را دنبال می‌کند و از سوی دیگر برای دستیابی به توسعه پایدار و حفظ میراث گردشگری تلاش می‌نماید؛ زیرا در این کدها نیز بر حقوق و آزادی حرکت و تردد و داشتن امنیت گردشگر تأکید ویژه شده که پیشتر به آن پرداخته شد.

۶-۱-۴. بیانیه ریو

دستور کار ۲۱ در خصوص معاهدات تنوع زیستی و تغییرات آب و هوا و اصول حفاظت از جنگل‌ها سندی مورد توافق و احترام جامعه جهانی و اراده جمعی دولت‌ها برای تحقق توسعه پایدار در قرن ۲۱ است. چرا که یکی از مهمترین اهداف بیان شده، دسترسی مجاز به منابع فرهنگی و طبیعی کشور میزبان از موارد پر اهمیت مربوط به امر گردشگری است. از طرفی نیز همین امر باعث تعامل بین ملت‌ها و فرهنگ‌هایی که دارای نقاط مشترکی می‌باشند را سبب می‌شود (فیض آبادی و وزیری محبوب، ۱۳۹۰، ص ۲).

ضمن اینکه باید توجه داشته باشیم برای دستیابی به توسعه پایدار در رابطه با گردشگری به‌ویژه گردشگر مذهبی، سیستم برنامه‌ریزی تلفیقی حمایتی جهت انجام امور اقتصادی، اجتماعی، امنیتی و زیست محیطی باید مورد استفاده قرار گیرد. به عبارتی توسعه پایدار گردشگری به صورت پایدار نیازهای فعلی گردشگران و مناطق میزبان را تأمین می‌کند، در حالی که از فرصت‌ها و امکانات آینده نیز محافظت می‌کند و سعی در گسترش آنها می‌نماید (موفوردومنت^۲، ۱۹۹۸، ص ۱۵۰)؛ بنابراین طبق این اعلامیه توجه به ابعاد مختلف توسعه پایدار می‌تواند نقش قابل توجهی در زمینه‌های پایه‌ای و اساسی در ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی ایفاء نماید.

۶-۱-۵. بیانیه اردن

مؤسسه بین‌المللی صلح از طریق گردشگری در سال ۱۹۸۶ میلادی، با این منظور و هدف که سفر و گردشگری را به عنوان اولین صنعت صلح جهانی مطرح نمود، تأسیس شد. چرا که این ایده را دنبال می‌کند که گردشگر بالقوه سفیر صلح است؛ که البته همانند یک فن و صنعت عظیم و اصیل برای رشد و پیشرفت احتیاج به پژوهش و تحقیق دارد (حسین زاده دلیر و حیدری، ۱۳۸۲، ص ۲۶).

تا اینکه در کنفرانس جهانی در امان اردن ۲۰۰۰ میلادی، گردشگر را در موارد زیر در عرصه بین‌الملل نقش آفرین می‌داند؛ تقویت مبانی فرهنگی و حفظ ارزش میراث‌ها، ارتقای آگاهی و همکاری بین‌المللی، محافظت از محیط زیست، ترمیم آسیب‌های ناشی از درگیری‌ها، توسعه پایدار؛ بنابراین بیانیه اردن را نیز می‌توان جزء اسناد حمایتی خاص از گردشگر مذهبی در عرصه بین‌الملل تلقی نمود که در کنار دیگر اسناد خاص حمایتی نقش مؤثر و تکمیلی در حمایت از گردشگر مذهبی در نزد نهادهای قضایی و شبه قضایی بین‌المللی داشته باشد.

¹ Lumsden

² Mowforth-Munt

۶-۱-۶ کد جهانی اخلاق

بعد از دهه ۱۹۵۰ میلادی با رشد روزافزون صنعت گردشگری و افزایش درآمد و اوقات فراغت خانواده‌ها زمینه‌ای را برای شکل‌گیری حضور گسترده گردشگر را فراهم ساخت، از طرفی به منظور حفظ منابع گردشگری در کشورهای مقصد و بهره‌مندی جوامع محلی از اقتصاد و اشتغال ناشی از جریان گردشگر؛ که ۱۰ درصد اشتغال در جهان را مختص خود نموده (گلدنر^۱، ۲۰۰۳، ص ۵۰۱).

کد جهانی اخلاق توریسم یک چهارچوب بنیادی مرجع، برای گردشگر مسئولیت‌پذیر و پایدار، که شامل مجموعه‌ای جامع از اصول طراحی شده، برای هدایت بازیگران اصلی در توسعه صنعت توریسم تدوین گردید. یکی از عناصر مهمی که در توسعه پایدار گردشگری اغلب نادیده گرفته شده، تعهدات حقوقی در عرصه بین‌الملل است؛ که رعایت آن از سوی دولت‌ها می‌تواند در تحقق حقوق بشری گردشگر مذهبی نقش مهمی را ایفا نماید. به همین دلیل شناخت کدهای اخلاقی برای گردشگر مذهبی می‌تواند چارچوبی را برای مسئولین توسعه پایدار گردشگری در عصر جدید تعیین نماید.

نتیجه‌گیری

آنچه را که دولتمردان باید به منظور تحقق کامل ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی در قالب اسناد مورد توجه قرار دهند، شکل و نوع سند با توجه به موضوعیت تضييع حقوق گردشگر مذهبی می‌باشد؛ بنابراین ضرورت دارد ابتدا جهت اتخاذ تدابیر لازمه و همچنین قواعد حمایتی به ترتیبات حمایتی در قواعد حقوق بین‌الملل توجه نمایند. چرا که قواعد حقوق بین‌الملل بعضاً دارای جنبه حمایتی و قابلیت نظارتی و اجراء می‌باشند. البته آنچه که در غالب اسناد دانستن آن مهم تلقی می‌گردد، معاهدات بین‌المللی به‌عنوان اولین منابع اصلی حقوق بین‌الملل می‌باشد که باید در ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی مورد توجه ویژه از سوی دولتمردان قرار گیرد؛ چرا که هر آنچه در این قالب قرار گیرد، ضمن به رسمیت شناختن آن از سوی نهادهای و سازمان‌های نظارتی بین‌المللی قطعاً ضمانت اجرای لازم و حمایتی را با خود به ارمغان خواهد آورد.

که البته توجه به منابع اصلی دیگر همچون عرف بین‌الملل و اصول کلی حقوقی در راستای ترتیبات حمایتی به‌واسطه اسناد می‌تواند راهگشای بسیار از مشکلات حقوقی گردشگر مذهبی قرار گیرد. از طرفی نیز در زمانی که قواعد تأیید شده و تصویب شده جهانی برای حمایت از گردشگر مذهبی دچار کاستی می‌باشد، می‌توانیم به‌عنوان منبع حمایتی با ایجاد رویه قضایی حداقل در مراجع قضایی و شبه قضایی منطقه‌ای و همچنین دکترین‌های لازمه از سوی نهادهایی همچون آکادمی حقوق بین‌الملل لاهه و کمیسیون حقوق بین‌الملل موجبات کمک به دولت متبوع گردشگر مذهبی به منظور جلوگیری از تضييع حقوق بایسته آنان را فراهم نمایند.

هرچند که اصل انصاف و همچنین تصمیمات سازمان‌های بین‌المللی به‌طور مکرر و با عنصر زمان قطعاً خود به‌عنوان یک عرف بین‌الملل مورد تأیید دیگر کشورها و نهادهای قضایی و شبه قضایی در زمان رسیدگی به تخلفات صورت گرفته به‌ویژه نسبت به تضييع حقوق گردشگر مذهبی قرار می‌گیرد. همچنین قواعد آمره

¹ Goeldner

از اصول ثابت و همیشگی در راستای ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی در عرصه بین‌الملل می‌تواند مورد توجه دولتمردان باشد. چرا که قواعد آمره جزء اصولی است که مورد پذیرش تمامی تابعان حقوق بین‌الملل می‌باشند. ولیکن به منظور ایجاد ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی دولتمردان در ابتداء امر با استفاده از شیوه اسناد نرم قواعد و ترتیبات مربوطه را محک و بررسی مقدماتی انجام و سپس با اطمینان از قابلیت‌های لازمه به منظور حمایت از گردشگر مذهبی در چارچوب اسناد سخت به منصفه ظهور و اجراء می‌رسانند؛ که در همین راستا اسناد سخت به اشکال متفاوت از جمله دو جانبه و چند جانبه و منطقه‌ای و غیره... تقسیم‌بندی می‌گردند. هرچند که اسناد منطقه‌ای در واقع بهترین نوع اسناد به منظور حمایت از گردشگر مذهبی تلقی می‌گردد، چرا که اشتراکات نزدیک فرهنگی و دینی و بعضاً نژادی نیز می‌تواند، در ایجاد راهبردهای جدید حمایتی از گردشگر مذهبی بسیار مؤثر و مفید واقع گردند.

از طرفی توجه به کلیت اسناد یعنی اسناد عام و اسناد خاص حمایتی از گردشگر مذهبی در عرصه بین‌الملل می‌تواند، نقش مؤثری داشته باشد؛ که گسترده‌ترین نوع اسناد اعلامیه جهانی حقوق بشر می‌باشد. چرا که دولتمردان متبوع گردشگر مذهبی از اعلامیه جهانی حقوق بشر می‌توانند، به‌عنوان مواد قانونی حمایتی پایه‌ای در هر نوع از طرح شکایت رسمی در نزد مراجع قضایی و شبه قضایی منطقه‌ای و بین‌الملل به‌طور مؤثر و مفید استفاده نمایند. دیگر سند عام جهانی میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی یا همان نسل اول می‌باشد. در بعضی از وقایع تضييع حقوق گردشگران مذهبی دولتمردان به منظور حمایت از گردشگر مذهبی که گاهاً شاهد تضييع حقوق آن با ارائه دلایل واهی همچون بیان قصد و نیت ضد امنیت ملی و نظم عمومی از سوی گردشگر مذهبی نسبت به حاکمیت دولت پذیرنده مطرح می‌گردد؛ می‌تواند با جمیع شواهد و قرائن جمع‌آوری شده ضدیت فوق را بر اساس مواد نوزده و بیست میثاق مذکور مطابقت داده و اقدام به دفاع از گردشگر مذهبی توسط دولتمردان متبوعش صورت پذیرد؛ بنابراین استفاده از این سند عام بستگی به چرایی و چگونگی تضييع حقوق گردشگر مذهبی از سوی دولت پذیرنده دارد.

از طرفی نیز توجه به میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در معاهدات دو یا چند جانبه منطقه‌ای و غیره می‌تواند راهگشای بسیاری از مشکلات گردشگر مذهبی قرار گیرد. ضمن اینکه در زمان تضييع حقوق از جمله عدم اجازه و مهیا نمودن وسایل و لوازم ورود و خروج از کشور پذیرنده، گردشگر مذهبی بر اساس توافقات قبلی که به نوعی تضييع حقوق بایسته گردشگر مذهبی تلقی می‌گردد، می‌تواند از سوی دولتمردان متبوع آن به‌عنوان سندی عام جهانی مورد استناد قرار گیرد. نهایتاً نسل سوم حقوق بشر بر مقوله برقراری صلح در جوامع بشری به منظور توسعه پایدار تأکید نموده که همانا ایجاد محیط امن اجتماعی و قضایی برای گردشگر مذهبی در قالب این نسل از حقوق بشر تداعی گردیده است؛ بنابراین در قالب این سند حمایتی عام جهانی ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی شکل دقیق‌تر و هدفمندتری از سوی دولت‌های پذیرنده در جهت حضور گردشگر مذهبی با رعایت قواعد عام بشری پیدا می‌نماید که به تبع آن نیز ترتیبات حمایتی از گردشگر مذهبی توسط دولت متبوع آن در نزد محاکم بین‌المللی دارای اعتبار لازمه می‌گردد.

اما اعلامیه حقوق بشر اسلامی به‌عنوان یک سند عام هر چند که بر اساس شریعت اسلام تکمیل گردیده، ولیکن علاوه بر مسلمانان به نوع بشریت به‌عنوان یک کل، اساس کرامت انسان‌ها را تأکید و محترم می‌شمارد. لذا از این سند عام می‌توانیم همچون اعلامیه جهانی حقوق بشر با دیدگاه اسلامی از گردشگر

مذهبی مسلمان در کشورهای مختلف به‌ویژه اسلامی و همچنین حضور گردشگران دیگر ادیان در کشورهای اسلامی همچون حضور گردشگران یهودی در ایران و همچنین زردتشتیان ساکن کشور هند در کشورمان می‌تواند مورد استفاده حمایتی قرار گیرد.

حال آنکه در کنار اسناد عام حمایتی توجه بایسته به اسناد خاص به‌عنوان پایه و اساس حمایت از گردشگر مذهبی از سوی دولتمردان لازم و ضروری می‌باشد. سازمان جهانی توریسم ضمن بیان اصول ثابت که بیشتر بر اساس جنبه‌های حقوق بشری استوار گردیده، از زمان تأسیس تاکنون با صدور بیانیه و اسناد حمایتی مختلفی همچون بیانیه قاهره و غیره در صدد توسعه پایدار مبحث گردشگری و گسترش چتر حمایتی در نزد کشورهای مختلف داشته است. چرا که سازمان جهانی توریسم با تصویب قوانین و ضوابط لازمه می‌تواند بیشترین نقش حمایتی از گردشگر مذهبی را به‌صورت تخصصی دنبال و ایفاء نماید. صدور اعلامیه‌های حمایتی مختلف منجمله اعلامیه مانیارا که به تدابیری جهت حل‌وفصل مسالمت آمیز اختلافات مربوطه در بین کشورها، بیانیه سوفیا بلگراد که به‌صورت ویژه به توسعه پایدار صنعت توریسم و ایجاد تفاهات بین‌المللی، اعلامیه ریو در کنار مقاصد فوق‌الذکر یکی از مهمترین اهدافش را دسترسی به منابع فرهنگی و زیست محیطی کشورهای میزبان برای گردشگر، بیانیه اردن نیز اهداف فوق‌الذکر را به شکلی دیگر مورد تأکید قرار داده که می‌تواند مورد توجه دولتمردان متبوع گردشگر مذهبی در راستای حمایت‌های چند جانبه قرار گیرد؛ اما کد جهانی اخلاق، به ابعادی همچون اهمیت توجه به مذاهب و اقوام مختلف، باورها اجتماعی، احترام و تساوی به نوع بشر، حقوق بایسته گردشگر، آزادی در رفت و آمد گردشگر در کنار دیگر حقوق گردشگر به‌عنوان نوع بشر توجه ویژه و خاص نموده است. نکته حائز اهمیت اینکه در کنار قائل شدن به امتیازات خاص به گردشگر استناد آنان به قواعد حقوق بشری موجبات پیوند بین اسناد خاص حمایتی از گردشگر و اسناد عام حقوق بشری در عرصه بین‌الملل را فراهم نموده که این خود موجب اعتبار بخشی لازمه به این اسناد در نزد نهادهای بین‌الملل قضایی و شبه قضایی می‌باشد.

منابع و مأخذ:

- ۱- آشنا، ح و جعفری هفت خوانی، ن. ۱۳۸۶، دیپلماسی عمومی و سیاست خارجی؛ پیوندها و اهداف، دو فصلنامه دانش سیاسی، بهار و تابستان، شماره ۵.
- ۲- امیر ارجمند، ا. ۱۳۸۳، جهانشمولی حقوق بشر در جهان امروز، شرکت سهامی انتشار.
- ۳- ارمغان، س. ۱۳۸۶، توریسم و نقش آن در جغرافیا، چاپ اول، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلام شهر.
- ۴- ارفع نیا، ب. ۱۳۹۵، حقوق بین‌الملل خصوصی: تابعیت، اقامتگاه، وضع بیگانگان، تهران: انتشارات بهتاب.
- ۵- اذانی، م. ۱۳۸۵، مقایسه سنتی شهر اصفهان و عصر جدید از منظر جغرافیا و قرن ۲۱، مجموعه مقالات اولین همایش جغرافیا و قرن ۲۱، دانشگاه آزاد واحد نجف آباد.
- ۶- بیگ زاده، ابراهیم، ۱۳۹۸، حقوق سازمان‌های بین‌المللی، چاپ دوم، تهران: مجد.
- ۷- جعفری لنگرودی م. ۱۳۸۸، ترمینولوژی حقوق انتشارات گنج دانش.
- ۸- جباری، م، حاضر وظیفه قره باغ، ج، ۱۳۹۰، ارزیابی دکتترین مسئولیت حمایت در بحران دارفورسودان. فصلنامه راهبرد، شماره ۵۸.
- ۹- حسین زاده دلیر کریم، ح. ۱۳۸۲، توریسم در ایران، چالش‌ها و امیدها، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره یک دانشگاه فردوسی مشهد.
- ۱۰- حسینی نژاد؛ ح. ۱۳۷۳، حقوق کیفری بین‌الملل؛ چاپ اول؛ نشر میزان؛ تهران.
- ۱۱- دانلی جک. ۱۳۸۰، نسبت گرایبی فرهنگی و حقوق بشر جهانی، در حقوق بشر (نظریه‌ها و رویه‌ها): ترجمه شریفی طرازکوهی، ها، دانشگاه تهران.
- ۱۲- ذاکریان، م. ۱۳۸۱، حقوق بشر درهزاره جدید، تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- ۱۳- رابرت بلدسو، ب. ۱۳۷۵، فرهنگ حقوق بین‌الملل، ترجمه علیرضا پارسا، نشر قدس.
- ۱۴- زیارتی عزیز. ۲۰۱۱، گردشگری دینی در ایات و روایات، همایش بین‌المللی گردشگری دینی و توسعه فرهنگ و زیارت، مشهد.
- ۱۵- زمانی، قاسم. ۱۳۷۷، جایگاه قاعده آمره در میان منابع حقوق بین‌الملل، مجله حقوقی دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی ریاست جمهوری، شماره ۲۲.
- ۱۶- شمیلیه ژانرو، م. ۱۳۸۲، بشریت و حاکمیت‌ها، سیری در حقوق بین‌المللی، ترجمه مرتضی کلانتریان، تهران، انتشارات آگاه، چاپ اول.
- ۱۷- شریعت پناهی، ا. ۱۳۷۲، بایسته‌های حقوق اساسی، تهران.
- ۱۸- ضیایی بیگدلی، م. ۱۳۸۰، حقوق جنگ حقوق بین‌الملل مخاصمات مسلحانه، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
- ۱۹- ضیایی بیگدلی، م. ۱۳۸۰، حقوق جنگ حقوق بین‌الملل مخاصمات مسلحانه، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی، تهران.
- ۲۰- عسکری، پ، ساعد وکیل، ا. ۱۳۸۳، نسل سوم حقوق بشر (حقوق همبستگی)، تهران: نشر مجد.

- ۲۱- غضنفرپور، ح و کمانداری، م. ۱۳۹۳، جغرافیا گردشگری با تأکید بر گردشگری شهری، انتشارات نور علم، چاپ اول.
- ۲۲- فیض آبادی، م جهانگیر و وزیری محبوب، ج. ۱۳۹۰، ضرورت مطالعات آینده پژوهی و روش‌های آن در توسعه گردشگری مذهبی، کنفرانس میقات الرضا (ع)، مشهد.
- ۲۳- قاری سید فاطمی؛ م. ۱۳۸۰، حقوق بشر در جهان معاصر؛ مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی؛ چاپ اول؛ تهران؛ ۱۳۸۲.
- ۲۴- قربان نیا، ن. ۱۳۸۷، حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، تهران، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- ۲۵- لومسدن، ل. ۱۳۸۰، بازاریابی توریسم، ترجمه محمدابراهیم گوهریان، چاپ اول، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.
- ۲۶- محلاتی، ص. ۱۳۸۰، درآمدی بر جهانگردی، مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- ۲۷- میرمحمد، ع؛ تجربی، پ. (۱۳۹۴)، نگاهی به حقوق گردشگری با تأکید بر حقوق بشر، کنفرانس سالانه رویکردهای نوین در علوم انسانی، تهران، ۴ دی ماه.
- ۲۸- نیایی، ج. (۱۳۵۴)، حقوق سازمان‌های بین‌المللی، جلد اول، تهران: انتشارات دانشگاه ملی ایران.
- ۲۹- یان براون لی: ن (۱۳۶۵)، اجمالی بر حقوق معاهدات؛ ترجمه احمد قطینه؛ مجله حقوقی؛ تهران؛ دفتر خدمات حقوق بین‌المللی شماره ۵.

- 30- k.sengupta(2002),the theory and practice on the right to development hrq, p854.
- 31- Conde, H. Victor, A Handbook of International Human Rights Terminology, Santa Barbara CA ABC- Clio, 2002, Second Edition, p. 128.
- 32- Cohen-Jonathan, (2000), "Cour Européenne des Droits de l'Homme et droit international giniral, p46.
- 33- Doctrine", Journal of Conflict and Security Law, Vol.13, No.2.
- 34- Focarelli, Carlo, (2008), "The Responsibility to Protect Doctrine and Humanitarian Intervention, Too Many Ambiguities for a Working, p202.
- 35- Goeldner. R. Charles and Ritchie. J. R. Brent (2003) Tourism Principles, Practies, Philosophies, publish by Tohn wileson, Juc, Hoboken. New jersey. p500.
- 36- Hossain, K., "The Concept of Jus Cogens and the Obligation Under The U.N. Charter", Santa Clara Journal of International Law, vol. 3, issue 1 (2005), pp. 71-98.
- 37- Henry G. Schermers and Niels M. Blokker, (2011), International Institutional Law, Martinus Nijhoff Publishers, p157.
- 38- Knuchel, S., "State Immunity and the Promise of Jus Cogens", Northwestern Journal of International Human Rights, vol. 9, issue 2, Spring 2011, p160.
- 39- Lew, A. Mckercher, B. (2006) "Marketing tourist movements, a local destination analysis". Annals of Tourism Research, 33 (2), p.11.
- 40- Mercer, J. (1997). Reputation and Rational Deterrence Theory. security studies vol. 7no. p13.

- 41- Magnuson, William, (2010), "The Responsibility to Protect and the Decline of Sovereignty: Free Speech Protection under International Law", *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, Vol.43: No. 255, p312.
- 42- Meron, Theodor; 2006, *The Humanization of International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, an imprint of Koninklijke Brill NV, boston, p201.
- 43- Marten Coenraad Zwanenburg, (2004), *Accountability under International Humanitarian Law for United Nations and North Atlantic Treaty Organization Peace Support Operations*, E.M. Meijers Institute, p238.
- 44- Meernik, James, (2012), "The Impact of Human Rights Organizations on Naming and Shaming Campaigns", *Journal of Conflict Resolution*, Vol.6, No.2, p237.
- 45- Melissen, Jan (2005), *The New Public Diplomacy: Soft Power in International Relations*, New York: Palgrave Macmillan, p203.
- 46- Mowforth, A., & Munt, I. (1998). *Tourism & sustainability: New tourism in the third world*. London : Rutledge, p150.
- 47- Nations Unies, *les Nations Unies et les droits de l'homme 1945_1995*, New York, publication des Nations Unies, 1995.p.210.
- 48- Okazaki, E. (2008). *A Community – Based Tourism Model: its Conception and Use*. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(5), pp 511-529.
- 49- Papatheodorou A. Haiyan S., (2005) *International Tourism Forecast: Time Series Analysis of World and Regional Data*, *Tourism Economics*, Vol. 11, No. 1, pp 11-23.
- 50- Pierre Nuss, *le renvoi en droit international des droits de l'homme*, Strasbourg; these pour l'obtention de doctorate, université des sciences juridiques, politiques de Strasbourg, 1996, p180.
- 51- Shelton, Dinah; 2007, *An Introduction to the history of international human rights law*, the george washington university law school, working paper, No. 346, p9.
- 52- Yang, X., "State Immunity in International Law", Cambridge University Press, 1st edition, 2012, p343.
- 53- Zifcak, Spencer (Ed.), *Globalization and the Rule of Law*, Rutledge Pub. 2005, p170.
- 54- *Kose and others v. Turkey*, Ecthr, Decision, 2006, para 10.
- 55- *Vognity v. Hungary*, Application No.29617/07.
- 56- *The Case of Australia and Newzealand V. Japan, the Whaling in the Antarctic*, No.148, 2014.
- 57- *The Case Concerning the Temple of Preah Vihear (Cambodia V. Thailand)*, Applications NO.151, 2013.
- 58- *The Case Concerning Alleged Violation Of The 1955 Treaty Of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Of Iran V. United States Of America)*, 2018.
- 59- *Dahlab v. Switzerland*, Application No.42393/98, Echr, Decision, 2001.

- 60- The Interpretation Of the Agree Ment Of 25 March 1951 Between the Who and Egypt, 1980.
- 61- C. v. United Kingdom, Application No.10358/83, 1983.
- 62- The Case of Ecuador V. Colombia, the Aerial Herbicide Spraying, No.138, 2013.
- 63- Ladele v. the United Kingdom, Application No. 36516/10.
- 64- Eweida v. the United Kingdom, Application No.48420/10.
- 65- Dojan and others v. Germany, Application Nos. 319/08,2455/08,7908/10, 8152/10, 8155/10.
- 66- Johnston and Others v. Ireland, Application No. 9697/82, 1986.
- 67- The Differnce Relating To Immunity From Legal Process Of Special Rapporteur Of the Commission on Human Rights, 1999.
- 68- Wasmuth v. Germany, Application No.12884/03.
- 69- Van den Dungen v. the Netherlands, Application No.22838/93, 1995.
- 70- The Applicability Of the Obligation to Arbitrate under section ri of the United nation head Quarters Agreement, NO.77, 1988.
- 71- European Social Charter, opened by the COE on 3 may 1996.The Universal Declaration of Human Rights, 10 December 1948.

